

**Juridiska institutionen
Handelshögskolan vid
Göteborgs universitet**

Ansvar för förorenade mark- och bottenområden

**Examensarbete vt 2004
20 poäng**

Författare Katarina Lugner

Handledare Mats Tullberg

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1.	KORT SAMMANFATTNING.....	3
2.	FÖRKORTNINGAR	4
3.	INLEDNING.....	5
4.	SYFTE.....	6
5.	AVGRÄNSNINGAR.....	7
6.	METOD.....	7
7.	SVENSK MILJÖLAGSTIFTNING	9
8.	VAD INNEFATTAR ANSVARET?	11
9.	AVGRÄNSNING I TIDEN	13
9.1.	KLIPPANDOMEN.....	14
10.	VILKA KAN VARA FÖREMÅL FÖR ANSVARET?	16
11.	PRINCIPEN OM ATT FÖRORENAREN BETALAR	17
12.	VEM ÄR VERKSAMHETSUTÖVARE?	19
13.	FASTIGHETSÄGARENS ANSVAR	21
13.1.	STÄNGT MARKÄGARANSVAR	22
14.	SOLIDARISKT ANSVAR	24
15.	SKADESTÅND FÖR VISSA MILJÖSKADOR OCH ANDRA ENSKILDA ANSPRÅK	26
15.1.	MILJÖSKADEFÖRSÄKRING	27
16.	VATTENDIREKTIVET.....	28
17.	I PRAKTIKEN.....	29
17.1.	VISKANPROJEKTET	29
18.	SLUTSATS	31
19.	KÄLLFÖRTECKNING	33
20.	LAGTEXT	35

1. Kort sammanfattning

Denna uppsats behandlar det juridiska ansvaret gällande förorenade mark- och bottenområden. Studien är inriktad på att redogöra för lagregler gällande detta område med hjälp av lagtext- och litteraturstudier. Syftet är också att visa hur dessa regler efterföljs i praktiken. Detta visar jag på jag genom intervjuer med främst Länsstyrelsen i Västra Götaland. Tyngdpunkten för utredningen ligger på efterbehandlingsansvaret gällande förorenade områden. Vad som framkommit genom litteraturstudierna är att det är förorenaren som skall stå för kostnaden av efterbehandlingen. Förorenare är antingen verksamhetsutövaren i första hand eller fastighetsägaren i andra hand. Ofta kan det vara svårt att se vem som är förorenare samt i vilken grad denne är ansvarig. Graden av ansvaret bestäms genom en skälighetsbedömning där bland annat tidsrymden sedan föroreningen skedde spelar roll. Har det gått för lång tid kan ansvaret vara preskriberat. Även antalet förorenare påverkar ansvaret då förorenare skall ansvara solidariskt. Om det inte föreligger krav på efterbehandling kan det dock finnas skadeståndskrav från enskilda fastighetsägare. Dessa kan kräva ersättning utifrån reglerna i ett separat kapitel i miljöbalken. Vid intervjuerna och de praktiska studierna har det visat sig att arbetet i stort sett följer det tänkta juridiska tillvägagångssättet. Ofta pekas dock inte förorenare ut direkt och krävs på kostnaden utan det föregås av en dialog där man försöker nå ett samförstånd.

2. Förkortningar

KN - Koncessionsnämnden för miljöskydd

MB - Miljöbalken (1998:808)

ML - Miljöskyddslagen (1969:387)

MRT - Miljörättslig Tidskrift

OECD - Organisation for Economic Cooperation and Development

PPP - Polluter Pays Principle

MB-Prop. - Regeringens proposition Miljöbalken

RÅ - Regeringsrättens årsbok

RegR - Regeringsrätten

SkL - Skadeståndslagen

SOU - Statens offentliga utredningar

SvJT - Svensk Juristtidning

3. Inledning

Under lång tid var såväl företagare som myndigheter mindre medvetna om föroreningars långsiktiga påverkan på miljön. På 1960-talet ansågs det till exempel tillräckligt att sprida ut föroreningarna för att de skulle bli ofarliga. ”Ju högre skorsten desto högre upp släpps föroreningarna ut och sprids på så vis bättre” resonerade många på den tiden.

Idag vet man bättre. Idag vet man att dessa föroreningar lagt sig i skogar, sjöar och andra marker. Man har också förstått att det börjar bli dags att ta hand om dessa gamla miljöskulder såväl som att man måste begränsa uppkomsten av nya.

Under flera årtionden har olika miljölagar växt fram och så småningom tagit sin form i den miljöbalk som trädde i kraft 1999. I denna balk finns bestämmelser om både vad som gäller företags verksamheter idag men även vad som gäller för de äldre miljöproblemen i vad som idag kan beskrivas som förorenade områden, vilket är vad denna uppsats kommer att behandla närmare.

4. Syfte

Syftet med den här uppsatsen är att redogöra för, och analysera, de regler som behandlar det juridiska ansvaret gällande förorenade områden samt att belysa hur dessa regler används i praktiken. Då detta arbete är en tillämparuppsats inom juridiska kandidatprogrammet kommer tyngdpunkten att ligga på att redogöra för det juridiska ansvaret.

Uppsatsen är även tänkt att användas som en del av en förstudie för ett projekt inom Göteborgs Hamn AB (fortsättningsvis GHAB). Idag har GHAB till uppgift att efter direktiv från Sjöfartsverket upprätthålla ett visst djup i farleden in i Göta Älv. Olika djup beroende på var i farleden. För att klara detta måste man muddra¹ i farleden. Efter muddringen måste det upptagna slammet läggas någonstans. Är det rent kan det ofta tippas ute till havs men när det är förorenat uppkommer problematiken var man skall göra av det. I dagsläget deponerar man slammet i depåer ute på Hisingen i Göteborg, som ägs av GHAB. Nu börjar dock depåerna bli fulla och frågan är hur man skall lösa frågan i framtiden. GHAB är därför intresserade av att utreda vem som står för det juridiska ansvaret angående förorenade områden för att se om dessa uppgifter kan hjälpa dem vid kostnadsberäkningar och planering för framtida muddring.

¹ Åtgärder som vidtas för att fördjupa eller restaurera ett vattenområde. Detta kan åstadkommas genom grävning, sprängning, uppsugning eller bortspolning av sediment. När föroreningar, såsom bilavgaser, utsläpp från fabriker eller förorenad mark mm når vattnet når de även områdena kring och under vattnet. Föroreningarna lägger sig sedan i botten slammet och de så kallade sedimenten. Ofta stannar föroreningarna i sedimenten då det efterhand byggs på med mer slam. Ibland påverkas dock sedimenten så att föroreningarna sprids. Detta kan ske genom naturliga orsaker som till exempel starka strömmar eller översvämningar. Ofta beror det på mänsklig påverkan som båttrafik. Muddring är ett annat exempel på mänsklig påverkan. Vid muddring tar man upp delar av bottensedimenten och föroreningarna kan spridas dels genom vattnet vid själva muddringen men också genom att muddermassorna dumpas någonstans där föroreningarna kan läcka ut, i havet eller i en deponi på land. Som nämnts tidigare är muddring även ett sätt att ta hand om förorenade sediment. Detta för att förhindra fortsatt spridning eller för att eliminera riskerna för framtida spridning.

5. Avgränsningar

Uppsatsen behandlar inte alla regler gällande förorenade områden utan fokuserar på de regler som avser efterbehandlingsansvaret. Jag har i studien valt att begränsa mig till vad som gäller föroreningar och efterbehandling inom ramen för den svenska miljölagstiftningen.

Tidsmässigt går jag ej heller längre bakåt i tiden än att miljöbalken kan tillämpas. Dock tar jag upp var gränsdragningen för denna tillämpning går

6. Metod

För att kunna uppfylla studiens syfte har jag tagit min utgångspunkt i lagtext samt andra slags rättskällor. För att finna relevanta dokument sökte jag bland rättskällor som behandlar ämnet lagstiftning om förorenade områden och även material i form av dokument från statliga myndigheter. Lagtext som har studerats i denna uppsats är miljöbalken (1998:808) och till viss del den tidigare miljöskyddslagen (1969:387) och tilläggslagstiftning till dessa samt EU: s nya ramdirektiv gällande vatten. Det är huvudsakligen i dessa lagar som efterbehandlingsansvaret för förorenade områden har reglerats och regleras. På grund av det har jag valt att avgränsa mig till de grundläggande reglerna i dessa även om liknande regler delvis finns i andra lagtexter. Förarbeten jag studerat är regeringens proposition 1997/98:45 Miljöbalk samt statens offentliga utredning (SOU) 1996:103 Miljöbalken. Det kan även tilläggas att förarbeten inbördes rangordning, där propositioner har högsta dignitet². SOU och propositioner är politiska dokument, vilket påverkar utformningen av dessa och således även indirekt resultaten i denna studie. Vid sökandet efter material till uppsatsen kom jag även i kontakt med den s.k. Klippandomen, regeringsrättens (RegR) dom ref. 57 från 1996 som har skapat många diskussioner och varit av stor vikt för utformandet av miljöbalken.

Vad gäller doktrinen, litteratur som beskriver de delar av lagstiftningen som studien omfattar, har jag främst använt mig av text skriven av jur. dr. Jan Darpö då han behandlat ansvar för efterbehandling av förorenade områden mycket ingående. En central källa i

² För utförligare beskrivning av rättskällornas inbördes dignitet, se t.ex. Norstedts juridiska handbok (2001) kapitel 1, Ett hållbart ansvar

uppsatsen är hans avhandling ”Eftertanke och förutseende”. För att förstå den svenska miljölagstiftningen på ett mer ingående plan har jag använt mig av Staffan Westerlunds ”Miljöskyddslagen -en analytisk kommentar”.

Förutom dessa litteraturstudier har jag även använt mig av intervjuer i mitt arbete. Främst har dessa hjälpt mig då jag tagit fram material för att beskriva hur de juridiska reglerna används i praktiken.

Jag har fört samtal med Länsstyrelsen i Västra Götaland. Här har jag talat med Anna Wahlqvist och Siv Hansson som arbetat med viskanprojektet (se nedan kapitel 17.1) samt Kristina Johansson som varit med om att ta fram en utredning angående vilka utsläpp som finns i Göta Älv samt försöka härleda varifrån de kommer.

7. Svensk miljölagstiftning

Den nutida, svenska miljölagstiftningen tillkom till största delen i slutet av 1960-talet. Miljöskyddslagen antogs 1969 och blev den mest omfattande miljölagstiftningen hittills. Sedan dess har lagarna ändrats flera gånger och en del nya har tillkommit. Grundidéerna är dock desamma. Förslaget till den miljöbalk vi har idag kom 1996 och blev grunden till den proposition som antogs 1998 och trädde i kraft 1 januari, 1999. De 6 första kapitlen i balken är tänkta att vara en grund som resten av miljölagstiftningen skall vila på. Huvudprincipen för hela balken finns i 1 kap 1 § 2st. Detta är en målsättningsregel som skall prägla tillämpningen av hela balken.

1 kap. Miljöbalkens mål och tillämpningsområde

”1 § Bestämmelserna i denna balk syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. En sådan utveckling bygger på insikten att naturen har ett skyddsvärde och att människans rätt att förändra och bruka naturen är förenad med ett ansvar för att förvalta naturen väl.

Miljöbalken skall tillämpas så att

- 1. människors hälsa och miljön skyddas mot skador och olägenheter oavsett om dessa orsakas av föroreningar eller annan påverkan,*
- 2. värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas,*
- 3. den biologiska mångfalden bevaras,*
- 4. mark, vatten och fysisk miljö i övrigt används så att en från ekologisk, social, kulturell och samhällsekonomisk synpunkt långsiktigt god hushållning tryggas, och*
- 5. återanvändning och återvinning liksom annan hushållning med material, råvaror och energi främjas”*

Just begreppet hållbar utveckling är något som återkommer ofta i Svensk miljölagstiftning och innebär att man inte bara måste hejda pågående miljöförstöring utan också säkra en god hushållning med naturresurserna på lång sikt³.

³ Speciell fastighetsrätt s. 24

Miljöbalkens särskilda bestämmelser om efterbehandling av förorenade områden gäller för mark- och vattenområden samt byggnader och anläggningar som är så förorenade att de medför eller riskerar att medföra negativ påverkan på människors hälsa eller miljön. I miljöbalken klargörs ansvaret för efterbehandling. Reglerna bygger på principen att förorenaren skall betala. Dessa regler återfinns främst i MB:s 10:e kapitel.

10 kap. Förorenade områden

Ansvar för utredning och efterbehandling

”1 § Detta kapitel skall tillämpas på mark- och vattenområden samt byggnader och anläggningar som är så förorenade att det kan medföra skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön.”

Man finner även regler gällande förorenade områden ibland annat 2 kap 7, 8 §§ MB samt 32:a kapitlet MB, vilka jag skall återkomma till nedan.

8. Vad innefattar ansvaret?

När jag talar om ansvar är det det juridiska ansvaret gällande förorenade områden jag åsyftar. Detta ansvar innefattar vem som är ansvarig när en miljöskada uppstått eller riskerar att uppkomma. Ansvaret innefattar även det ekonomiska ansvaret på så sätt att det pekar ut vem eller vilka som är betalningsansvariga för uppkomna skador eller för förebyggande åtgärder, samt i vilken utsträckning. Ansvarsfrågorna gällande detta går att finna i 2 kap 8§ samt 10:e kapitlet MB.

Det är viktigt att uppmärksamma skillnaderna mellan 2 kap 8§ och 10 kap MB när man diskuterar vilket ansvar som skall aktualiseras. 2 kap 8§, där ”pollutor pays-principen” (PPP) uttalas (se nedan kap 10 och 11) redogör för ansvaret för redan uppkomna skador medan 10:e kapitlets regler avser även förebyggande åtgärder. Skälighetsregeln som finns i 2 kap 7§ blir därför inte tillämplig på ett förebyggande ansvar utan då tillämpas 10 kap 4§ istället. Då syftet med uppsatsen är att utröna vem som bär ansvaret för redan uppkomna skador kommer jag att fokusera på 10:e kapitlets regler. Ansvaret enligt 10:e kapitlet MB avgörs i två steg, först utreds vem som är den rätta adressaten, sedan bedöms omfattningen av ansvaret efter en skälighetsavvägning. Denna skälighetsavvägning görs utifrån 10 kap 4§:

10:4

"Efterbehandlingsansvaret innebär att den ansvarige i skälig omfattning skall utföra eller bekosta de efterbehandlingsåtgärder som på grund av föroreningar behövs för att förebygga, hindra eller motverka att skada eller olägenhet uppstår för människors hälsa eller miljön. När ansvarets omfattning skall bestämmas skall det beaktas hur lång tid som har förflutit sedan föroreningarna ägt rum, vilken skyldighet den ansvarige hade att förhindra framtida skadeverkningar och omständigheterna i övrigt. Om en verksamhetsutövare visar att han bidragit till föroreningen endast i begränsad mån, skall även detta beaktas vid bedömningen av ansvarets omfattning."

De faktorer som ingår i skälighetsavvägningen enligt MB 10:4 kan delas upp i två grupper;

1. De som är relaterade till den förorenade miljön. Dessa kan bestå av föroreningarnas typ, grad, farlighet, spridningsrisk samt omgivningens känslighet mm.
2. De bakomliggande omständigheter som ledde till skadorna. Här räknas till exempel tidsaspekten in. Ju längre tid som har gått sedan den förorenande handlingen utfördes, desto mindre ansvar⁴. Dessutom räknas det in om verksamhetsutövaren följt dåtidens krav på god miljövard. Faktorer som det tas hänsyn till här är branschpraxis, forskningsresurser, ekonomi, dåtidens kunskap samt eventuella tillstånd. Att ett företag haft tillstånd skall inte automatiskt befria det från ansvar⁵.

För ansvaret enligt 10:e kapitlet gäller omvänd bevisbörda (2 kap 1§). Det vill säga att det är den som har förorenat (eller möjligen kommer att förorena) som måste visa att han inte har förorenat eller, om så är fallet, är ansvarig för den uppkomna föroreningen.

Meningen är att området, efter behandlingen, inte längre skall utgöra någon risk för människor eller miljö utifrån hur marken används för tillfället eller inom den kommande planeringsperioden på 20-30 år⁶. Dessa faktorer vägs sedan mot kostnaden för behandlingen. Detta innebär att kraven på behandlingen kan sänkas om kostnaden visar sig vara alltför hög.

⁴ MB-prop. del 1, s. 605f

⁵ Speciell fastighetsrätt s.199

⁶ Naturvårdsverkets rapport 5242 s. 33

9. Avgränsning i tiden

När Miljöskyddslagen⁷(ML) trädde ikraft 1969 lades större ansvar på den enskilde företagaren än tidigare. Den som bedrev en miljöfarlig verksamhet skulle iaktta större försiktighet genom att till exempel rena sina utsläpp i högre grad. Kravet på detta ansvar sträckte sig dock inte längre än att åtgärderna skulle vara tekniskt och ekonomiskt möjliga och rimliga⁸.

5§ ML var den paragraf i ML som reglerade det reparativa ansvaret gällande förorenade områden. Den lyder som följer:

”Den som utövar eller ämnar utöva miljöfarlig verksamhet skall vidtaga de skyddsåtgärder, tåla den begränsning av verksamheten och iakttaga de försiktighetsmått i övrigt som skäligen kan fordras för att förebygga eller avhjälpa olägenhet. Skyldigheten att avhjälpa olägenheter kvarstår även efter det att verksamheten har upphört.

Omfattningen av åligganden enligt första stycket bedöms med utgångspunkt i vad som är tekniskt möjligt vid verksamhet av det slag som är i fråga och med beaktande av såväl allmänna som enskilda intressen.

Vid avvägningen mellan olika intressen skall särskild hänsyn tagas till å ena sidan beskaflenheten av område som kan bli utsatt för störning och betydelsen av störningens verkningar, å andra sidan nyttan av verksamheten samt kostnaden för skyddsåtgärd och den ekonomiska verkan i övrigt av försiktighetsmått som kommer i fråga. Lag (1995:825).”

Att skyldigheten att avhjälpa olägenheter kvarstår även efter det att verksamheten upphört lade man till 1989. Detta för att formuleringen som den varit innan kunde tolkas på olika sätt och ansågs vara lite oklar. I förarbetena sade man att ändringen bara avsåg verksamheter som pågått efter att ML trätt i kraft⁹ och det egentligen bara var ett förtydligande av gällande rätt. Att även denna formulering kunde tolkas på olika sätt kan vi se i det så kallade ”Klippanmålet”.

⁷ Miljöskyddslag , SFS 1969:387

⁸ Svensk Miljörett 1997, s. 123 ff.

⁹ Miljöskyddslagen- en analytisk kommentar, s. 199

9.1. Klippandomen¹⁰

Företaget Klippan AB drev ett pappersbruk vid Emån, Hultsfred mellan åren 1965 och 1975 då MoDo tog över verksamheten och drev den vidare till 1989 då den såldes vidare till ett finskt bolag. I mitten av 1980-talet började man uppmärksamma att vattenområdet vid Emån hade blivit förorenat med PCB från pappersbrukets utsläpp. När saneringsarbetet inleddes bidrog MoDo ekonomiskt men inte Klippan AB. Naturvårdsverket (NV) bestämde därför 1991 att yrka att Klippan AB skulle åläggas att bidra ekonomiskt hos Koncessionsnämnden (KN). KN avvisade yrkandet med motiveringen att talan endast kunde föras mot en nuvarande verksamhetsutövare. Klippan AB hade upphört med verksamheten för 16 år sedan. NV överklagade då till regeringen som sade att MoDo och Klippan AB hade ett solidariskt ansvar för saneringen. KN och NV hade som utgångspunkt att ett efterbehandlingsansvar enligt 5§ ML förelåg från tidpunkten då ML trädde i kraft 1969.

Klippan AB överklagade till RR. RR tolkade däremot 5§ ML, i dess lydelse före 1 juli, 1989, så att innebörden var att inget ansvar för efterbehandling kvarstod då verksamheten upphört. RR menade att detta skulle vara retroaktiv lagstiftning som skulle belasta företag ekonomiskt på ett oförutsebart sätt och att det var viktigt att man skulle tillämpa de föreskrifter som gällde när tillståndsprovningen skett, i detta fall 1973.

I doktrinen har domen kritiserats på många håll, bland annat av Darpo¹¹ och Michanek¹². De menar att domen saknar närmare motivering och att den strider mot den praxis som inarbetats där ett efterbehandlingsansvar ansågs föreligga även om verksamheten var avslutad. Domen innebar att företag som drivit miljöfarlig verksamhet och förorenat men som avslutat sin verksamhet före införandet av tilläget i 5§ ML, 1 juli 1989, kunde gå fria.

Klippandomen förkunnades när Miljöbalken höll på att skrivas och lagstiftaren införde snabbt en övergångsregel, 8§ MBP, för att försöka återställa rättsläget till vad som allmänt ansågs ha gällt före klippandomen¹³. För att 2kap 8§ samt 10kap 2§ MB skall vara tillämpliga måste det enligt 8§ MBP vara:

¹⁰ RÅ 1996 ref. 57

¹¹ Miljörättslig Tidskrift 1996:2 s.240ff

¹² Gabriel Michanek s.307

¹³ MB-prop. Del 1 s.603

1. fråga om en miljöfarlig verksamhet vars faktiska drift har pågått efter ML:s ikraftträdande samt att
2. de negativa verkningarna och behovet av att avhjälpa skador kvarstår.

Darpö menar¹⁴ att ”faktisk drift” är detsamma som den aktiva driften och att denna måste vara avslutad före 1 juli, 1969 för att verksamhetsutövaren skall kunna gå fri. Begreppet ”miljöfarlig verksamhet” regleras i 9:e kapitlet MB. 9:1 anger vad som är miljöfarlig verksamhet:

” Med miljöfarlig verksamhet avses

1. utsläpp av avloppsvatten, fasta ämnen eller gas från mark, byggnader eller anläggningar i mark, vattenområden eller grundvatten,

2. användning av mark, byggnader eller anläggningar på ett sätt som kan medföra olägenhet för människors hälsa eller miljön genom annat utsläpp än som avses i 1 eller genom förorening av mark, luft, vattenområden eller grundvatten, eller

3. användning av mark, byggnader eller anläggningar på ett sätt som kan medföra olägenhet för omgivningen genom buller, skakningar, ljus, joniserande eller icke-joniserande strålning eller annat liknande.”

Det utmärkande är att det handlar om emissioner, det vill säga vattenföroreningar, luftföroreningar mm i verksamhetens omgivning. Emissionen måste dessutom härröra från en fastighet eller anläggning och inte från till exempel ett fartyg eller flygplan¹⁵

Idag är alltså rättsläget sådant att ansvaret enligt 10:e kapitlet MB gäller för föroreningar som orsakats av verksamheter som varit i faktisk drift efter ML:s ikraftträdande 1 juli, 1969.

¹⁴ Eftertanke och förutseende s. 86

¹⁵ Speciell fastighetsrätt s. 185.

10. Vilka kan vara föremål för ansvaret?

Enligt ”Pollutor Pays-principen” (PPP), som återfinns bland annat i MB 2 kap 8§, är verksamhetsutövaren den första adressaten för ansvaret. Detta återfinns också i 10:e kapitlet som handlar om just förorenade områden och ansvaret för utredning och efterbehandling. Jag behandlar PPP mer utförligt i kapitel 11.

I 10:e kapitlet MB finns de offentlighetsrättsliga reglerna gällande ansvar för gamla miljöskador. Det offentlighetsrättsliga ansvaret är det ansvar som förorenaren har gentemot det allmänna att avhjälpa de skador som uppkommit på grund av dennes verksamhet. Det civilrättsliga ansvaret, till exempel mellan grannar, tas inte upp här utan i kapitel 32 MB och behandlas nedan i denna uppsats i kapitel 15.

Ansvar för utredning och efterbehandling är uppdelat på två grupper, verksamhetsutövare och markägare. Dessa hänvisar Darpö till som första respektive andra ansvarskretsen¹⁶. I första hand skall den eller de som bedrivit en verksamhet (verksamhetsutövaren) som orsakat föroreningarna i ett sådant område som anges i 10:1 MB bekosta de åtgärder som behövs för att förebygga, hindra eller motverka att skada eller olägenhet uppstår för människor eller miljö. Detta enligt 10:2 MB:

”Ansvarig för efterbehandling av sådana områden, byggnader eller anläggningar som anges i 1 § är den som bedriver eller har bedrivit en verksamhet eller vidtagit en åtgärd som har bidragit till föroreningen (verksamhetsutövare).”

Om någon ansvarig ur första kretsen inte kan bekosta åtgärderna kan miljömyndigheten i vissa fall istället vända sig till någon ur andra ansvarskretsen, det vill säga någon som äger eller har ägt det förorenade området. Mer utförligt beskrivs detta i kapitel 12.

Ibland kan flera verksamhetsutövare hållas ansvariga för samma förorenade område. Då tillämpas reglerna i 10:4 MB om solidariskt ansvar, vilket jag kommer att beskriva mer ingående i kapitel 14.

¹⁶ Eftertanke och förutseende s. 58

11. Principen om att förorenaren betalar

The Pollutor Pays Principle, vanligen förkortad PPP, utformades 1972 inom OECD¹⁷ men tillkom egentligen redan i början av 1900-talet. Syftet med principen var från början ett handelspolitiskt mål¹⁸. Man ville undvika en snedvriden konkurrens. Ingen skulle få konkurrensfördel gentemot en konkurrent genom lågt ställda miljöskyddskrav. Efterhand insåg man att enbart ekonomiska aspekter inte ger tillräckligt miljöskydd och principen har nu kommit att utvecklas till en juridisk princip om rättfärdig fördelning. Idag kan man tala om att principen har olika funktioner¹⁹. De är;

1. En preventiv skyldighet: Förorenaren skall vidta de försiktighetsåtgärder som behövs för att skydda miljön.
2. Ett reparativt ansvar: Förorenaren har ansvaret gentemot enskilda och det allmänna att kompensera eller åtgärda den miljöskada som ändå uppkommit.
3. Konkurrensneutralitet: Förorenaren ska inte kunna konkurrera genom lågt ställda miljökrav eller genom stadsstöd till miljöskyddsanordningar
4. En folkrättslig sida: En stat ska se till att föroreningar som härrör från dess territorium inte träffar andra staters territorium eller internationellt vatten.
5. En tidsmässig dimension: Dagens generation av förorenare ska inte få förstöra den miljö och de förutsättningar som morgondagens generationer ska leva i.

Från början ägnade sig inte EG åt miljöpolitik utan det var först 1973 som ett miljöhandlingsprogram kom till och PPP uppmärksammades inom EG. Tanken var även här att PPP skulle vara ett konkurrensfrämjande medel mellan medlemsstaterna. Numera har principen inordnats under EG-rätten på flera olika ställen, bland andra genom den Europeiska enhetsakten 1987 och Maastrichtfördraget 1992. Dessutom ingår principen i EG-traktaten, artikel 174:

"Gemenskapens miljöpolitik skall syfta till en hög skyddsnivå med beaktande av de olikartade förhållandena inom gemenskapens olika regioner. Den skall bygga på försiktighetsprincipen

¹⁷ OECD:s rekommendationer, 26maj 1972. Guiding Principles concerning International Economic Aspects of Environmental Policies (OECD and the Environment, OECD 1976)

¹⁸ Björn Sandvik, s. 35

¹⁹ Eftertanke och förutseende s. 58

och principerna om att förebyggande åtgärder bör vidtas, att miljöförstöring företrädesvis bör hejdas vid källan och förorenaren skall betala"

I svensk rätt finns principen uttalad i miljöbalkens 2:a kapitel, 8§:

"Alla som bedriver eller har bedrivit en verksamhet eller vidtagit en åtgärd som medfört skada eller olägenhet för miljön ansvarar till dess skadan eller olägenheten har upphört för att denna avhjälps i den omfattning det kan anses skäligt enligt 10 kap. I den mån det föreskrivs i denna balk kan i stället skyldighet att ersätta skadan eller olägenheten uppkomma."

PPP säger också att förorenaren skall stå för samtliga preventiva och reparativa miljökostnader som är motiverade av hänsyn till det allmännas intresse.

Förorenaren kan välja att själv utföra åtgärderna eller ge dessa i uppdrag till någon annan att utföra och i så fall stå för dennes kostnader.

12. Vem är verksamhetsutövare?

Bjällås²⁰ m fl. menar att "villkoren gäller mot dem som utövar verksamheten, i allmänhet tillståndshavaren"

Enligt Koncessionsnämnden är det den som faktiskt och rättsligt har möjlighet att ingripa. Ex KN 14/97, Alsike bensin. Frågan gällde just vem som kunde vara rätt adressat för efterbehandlingsansvaret. Här hade förorening uppstått vid påfyllning av oljecisterner. Här fanns en fastighetsägare, en hyresgäst som drev verksamheten samt ett oljebolag som levererade råvarorna samt ägde cisternerna och pumparna i området. Eftersom hyresgästen inte ansågs ha någon rådighet över cisterner eller påfyllning ansågs oljebolaget vara ansvarigt för efterbehandlingen.

I Sevesolagen²¹, som gäller för verksamheter där vissa mängder av farliga ämnen hanteras och därmed är parallellt tillämplig med miljöbalken, definieras uttrycken: verksamhet, anläggning och verksamhetsutövare.

"Verksamhet: hela det område som står under en verksamhetsutövares ledning eller kontroll eller flera verksamhetsutövares gemensamma ledning eller kontroll och där det finns farliga ämnen vid en eller flera anläggningar, inbegripet såväl det geografiska området som gemensamma eller därtill hörande infrastrukturer eller aktiviteter.

Anläggning: en teknisk enhet inom en verksamhet där farliga ämnen tillverkas, hanteras eller förvaras (...).

Verksamhetsutövare: varje fysisk eller juridisk person som driver eller innehar en verksamhet eller anläggning eller som på annat sätt har rätt att fatta avgörande ekonomiska beslut om verksamhetens eller anläggningens tekniska drift. Om flera verksamheter med en gemensam ägare är samlokaliserade skall dessa anses som en enda verksamhet och den gemensamma ägaren som verksamhetsutövare."

²⁰ Miljöskyddslagen- Handbok i miljörett s 128

²¹ Lagen om åtgärder för att förebygga och begränsa följderna av allvarliga kemikalieolyckor, i sin tur grundad på EU:s s.k. Sevesodirektiv, direktiv 96/82/EG om åtgärder för att förebygga och begränsa följderna av allvarliga olyckshändelser där farliga ämnen ingår.

Definitionen omfattar i huvudsak två olika adressater, dels den som innehar eller driver verksamheten, dels den som har rätt att fatta ekonomiska beslut. Den tredje adressaten som tas upp, den gemensamme ägaren, är medtagen för att undvika möjligheten till ansvarsflykt genom att bolagisera verksamheten.

13. Fastighetsägarens ansvar

Fastighetsägaren faller som huvudregel in under andra ansvarskretsen, den som förvärvar eller äger en förorenad fastighet.

Fastighetsägaren ansvarar enligt 9 kap 1§ för miljöfarlig verksamhet.

Viss markanvändning kan betraktas som miljöfarlig verksamhet i sig, även när tidigare verksamhet på fastigheten är avslutad. Dessa fall kallas förvaringsfall.

Det är viktigt att skilja mellan vad koncessionsnämnden (KN) kallar skadefall och förvaringsfall²². Vid förvaringsfall är det frågan om ämnen som förvaras på en fastighet, t ex i cisterner, tankar eller avfallsdeponier, och som kan leda till föroreningar av mark eller vatten. Skadefall i sin tur härrör till gamla skador. Förorenad mark och fibersediment anses inte kunna utgöra en miljöfarlig verksamhet i sig och räknas därmed som skadefall²³. Varför är det då så viktigt att skilja mellan dessa två typer av skador? När det gäller ansvarsfrågan är det verksamhetsutövaren som är primärt ansvarig. Vid förvaringsfall kan man även rikta kraven mot markägaren då han anses bedriva verksamheten, om än passivt. Detta anses alltså fastighetsägaren göra i förvaringsfall men ej i skadefall. Gällande skadefallen är inte fastighetsägaren ansvarig över huvud taget enligt 9:e och 10:e kapitlen MB, då han inte anses bedriva någon miljöfarlig verksamhet då den kommersiella verksamheten upphört.

Viktigt att notera är att det för dessa fall enligt 9:e kapitlet inte finns någon tidsgräns för när markägaren måste ha förvärvat fastigheten, vilket det finns för att reglerna i 10:e kapitlet skall vara tillämpliga.

För 10:e kapitlet gäller att om någon verksamhetsutövare (första ansvarskretsen) ej kan bekosta de åtgärder som anges i 10:2 MB kan miljömyndigheten vända sig till någon ur andra ansvarskretsen, den som äger eller har ägt det aktuella, förorenade området. Detta enligt 10:3 MB:

3 §

²² Uttalat i t ex KN 34/87, Hörnefors samt KN 263/84, Garpenberg

²³ s. 75 Eftertanke och förutseende

”Kan inte någon verksamhetsutövare utföra eller bekosta efterbehandling av en förorenad fastighet är var och en efterbehandlingsansvarig som förvärvat fastigheten och vid förvärvet känt till föroreningarna eller då borde ha upptäckt dem. Avser förvärvet en privatbostadsfastighet enligt 2 kap. 13 § inkomstskattelagen (1999:1229) ansvarar endast en förvärvare som känt till föroreningen. I fråga om förorenad byggnad eller anläggning gäller detsamma den som förvärvat den fastighet där byggnaden eller anläggningen är belägen...”

Fastighetsägaren måste ha känt till, eller borde ha känt till, att området var förorenat då denne förvärvade fastigheten och att fastigheten förvärvades 1:a januari 1999 eller senare (15§ MBP). Att fastighetsägaren ”borde ha känt” till kan tyckas vara ett konstigt rekvisit men hänger ihop med att den som förvärvat en fastighet har en viss undersökningsplikt enligt 19:e kapitlet Jordabalken²⁴.

Den här sortens markägaransvar gäller alla slags förorenade områden, oavsett om föroreningen beror på så kallat förvaringsfall eller skadefall. Dock gäller ansvaret huvudsakligen den egna fastigheten men även föroreningar som härrör från fastigheten och stör omgivningen.

13.1. Stängt markägaransvar

I KN B 249/94 (makarna B och oljan i urinbrunnen) aktualiseras det stränga markägaransvaret. Fallet handlar om två makar som köpt en jordbruksfastighet av ett konkursbo. På fastigheten har det drivits en bilverkstad de senaste åren. Efter att makarna innehaft fastigheten ett tag märkte de att det fanns spillolja i urinbrunnen vid ladugården. När de kontaktade den senaste verksamhetsutövaren som drivit bilverkstad på fastigheten sade denne att han inte kände till något om oljan och menade att någon verksamhetsutövare före honom tappat den där.

Miljö- och hälsoskyddsnämnden förelade makarna att frakta bort oljan. Makarna överklagade beslutet, först till Länsstyrelsen och sedan till KN. KN konstaterade att makarna var utövare av miljöfarlig verksamhet enligt 1§ 2p ML på grund av att förvaringen så småningom kunde leda till förorening av mark eller vatten. KN konstaterade även att makarna var skyldiga att frakta bort oljan genom följande uttalande:

²⁴ Se även Speciell fastighetsrätt s. 203

” Med hänsyn till föroreningsrisken bör skyddsåtgärder mot denna vidtas. De av miljö- och hälsoskyddsnämnden och länsstyrelsen föreskrivna åtgärderna synes vara såväl tekniskt och miljömässigt motiverade som ekonomiskt rimliga för att förebygga framtida skador.

Klagandena har visserligen inte deltagit i den verksamhet i vilken oljeavfallet har uppstått. De borde dock med vetskap om fastighetens tidigare användning och skick och med iakttagande av den undersökningsplikt som åvilat de enligt jordabalken rimligtvis ha upptäckt oljan i urinbrunnen i samband med köpet av fastigheten. Som tidigare anförts utövar klagandena miljöfarlig verksamhet genom själva förvaringen av oljan. Koncessionsnämnden finner därför att nu ifrågakommande förelägganden enligt miljöskyddslagen, som avser skyddsåtgärder för att förebygga framtida skador, skäligen kan riktas mot dem.”

Här kan man se att de alltså till och med har en preventiv skyldighet att förhindra att miljöskador uppkommer.

Darpö menar²⁵ att det stränga markägareansvaret idag även innefattar en reparativ skyldighet. Detta genom 2 kap 8§ och 10 kap 2§ MB där ”verksamhet” torde innefatta miljöfarlig verksamhet. I så fall är markägaren primärt ansvarig tillsammans med verksamhetsutövaren. Detta anser Darpö är rimligt och ställer frågan: ”Om markägaren anses vara ansvarig för att själva förvaringen inte orsakar skada i miljön, bör han väl också få svara för den förorening som faktiskt uppkommit av denna förvaring?” Konsekvenserna av att markägaren är primärt ansvarig är att han kan anses ansvarig även efter att han överlåtit fastigheten enligt 10 kap 2§ MB samt att han är solidariskt ansvarig enligt 10 kap 6§ MB. Här²⁶ menar dock Darpö att markägaren inte skall behöva stå för verksamhetsutövarens ansvar om det inte finns något som starkt talar för det.

²⁵ Speciell fastighetsrätt s. 78

²⁶ s. 79 aa

14. Solidariskt ansvar

Ibland finns det inte bara en verksamhetsutövare eller ansvarig, utan flera. Det kan bero på att flera aktörer antingen bidrar till föroreningen samtidigt från olika verksamheter och/ eller att verksamheten bytt ägare och både den gamla och den nya ägaren bidragit till föroreningarna. Detta tas upp i 10:6 MB:

"Om flera verksamhetsutövare är ansvariga enligt 2 §, skall de svara solidariskt i den utsträckning inte annat följer av att ansvaret är begränsat enligt 4 § första stycket. En verksamhetsutövare som visar att hans eller hennes bidrag till föroreningen är så obetydligt att det inte ensamt motiverar efterbehandling skall dock ansvara endast för den del som motsvarar bidraget.

Vad de solidariskt ansvariga har betalat skall fördelas mellan dem efter vad som är skäligt med hänsyn till den omfattning i vilken var och en har medverkat till föroreningen och till omständigheterna i övrigt"

Det solidariska ansvaret innebär att var och en som bidragit till föroreningen kan få stå för kostnaden av hela efterbehandlingen av området. Efterbehandlingsansvaret skälighetsbedöms först enligt 10 kap 4§ MB. Jan Darpö menar att reglerna bör tolkas så att ansvaret (kostnaden) inte kan överstiga summan av alla förorenares delar²⁷.

Ett praktiskt exempel på hur det solidariska ansvaret fungerar kan vara:

A, B, C och D är förorenare och tillsammans står de för 90% av ansvaret för föroreningen efter en skälighetsbedömning enligt 10 kap 4§ MB. A står för 30% och B, C och D står för vardera 20%. En tillämpning av 10 kap 6§ MB kan innebära att var och en av de fyra kan åläggas att stå för 80% av efterbehandlingskostnaden, men inte mer²⁸.

Den del av ansvaret som inte kan krävas av någon ansvarig faller på samhällets bekostnad (här 10%).

Den av de solidariskt ansvariga som får stå för kostnaderna kan enligt 20 kap. 2§ 1st. 7p. MB väcka särskild talan vid miljödomstolen för att söka kostnadstäckning från de övriga ansvariga.

²⁷ Naturvårdsverkets rapport 5242, s 35

²⁸ Här finns avvikande uppfattningar. Se ex SvJT 1999 s 1001. Här menar Bo Nilsson att ansvaret skall jämkas och att ingen skall behöva stå för mer än sin egen del.

Ett undantag från regeln om solidariskt ansvar gäller för dem som kan visa att "hans eller hennes bidrag till föreningen är så obetydligt att det inte ensamt motiverar efterbehandling..."²⁹ Han eller hon skall enbart bära kostnaden för sin egen del i föreningen³⁰.

²⁹ 10% är enligt Jan Darpö inom denna definition på obetydligt bidrag till föreningen, Eftertanke och förutseende, s 73

³⁰ MB-prop. del 2, s 122

15. Skadestånd för vissa miljöskador och andra enskilda anspråk

I 32:a kapitlet MB tas frågor om skadestånd upp. Skadeståndets syfte är här att vara till för de skadelidande men också för att förmå förorenaren att minska störningarna från sin verksamhet. Skadeståndet har ett så kallat preventivt syfte. Skadeståndsansvaret i MB sträcker sig mycket längre än de allmänna skadeståndsreglerna i skadeståndslagen, SkL. Exempelvis räcker det vid bevisningsfrågorna enligt MB med övervägande sannolikhet för orsakssamband mellan verksamhet och skada, 32:3 3st MB. Även gällande ren förmögenhetsskada är skillnaderna stora. Om en miljöskada är att anse som en ren förmögenhetsskada får hänsynsreglerna i SkL mindre betydelse då det i princip krävs en brottslig gärning (jfr 2:4, 3:1 1 st)³¹.

Enligt 32:1 finns ett strikt ansvar för miljöskador. Det betyder att förorenaren kan hållas ansvarig och därmed också krävas på skadestånd även om ingen oaktsamhet förekommit från hans sida.

Utifrån skadeståndsreglerna i MB ersätts både ren förmögenhetsskada och sak- eller personskada, vilket inte är normalfallet i SkL. Detta innebär att en restaurangägare som är granne till en förorenare kan få ersättning dels för om hans egen fastighet skulle bli skadad, om han själv skulle bli sjuk på grund av föroreningarna eller om hans restaurang skulle gå sämre på grund av till exempel buller från förorenarens fastighet.

För att skadestånd skall kunna krävas måste dock fem kriterier vara uppfyllda³²:

1. Miljöfarlig verksamhet måste föreligga enligt 32:1 1st samt 32:3 1st. definitionen av miljöfarlig verksamhet ges i 9:1 MB.
2. Skadan skall inträffa i omgivningen, inte på den förorenade verksamhetens egen fastighet.

³¹ Miljöbalkens återverkningar, s. 145

³² Se Speciell fastighetsrätt s. 227

3. En ren förmögenhetsskada måste vara av någon betydelse för att ersättas. Den får inte var oväsentlig.
4. Störningens får inte vara ortsvanlig. Det innebär att störningen inte skäligen bör tålas med hänsyn till förhållandena i orten. Det spelar med andra ord roll om den störande verksamheten är placerad i ett industriområde eller nära ett bostadsområde.
5. Störningen får inte vara allmänvanlig, 32:1 3st MB. Det som brukar hänföras till allmänvanliga störningar och som därmed får accepteras i högre grad, även där det tidigare varit en ostörd miljö, är ofta så kallad allmännyttig verksamhet såsom flygplatser, kraftledningar, motorvägar eller järnvägar.

För punkterna 4 och 5 gäller att ersättning utgår även om störningen är orts- eller allmänvanlig om det gäller skador på människors hälsa eller klara risker för sådana. Ersättning utgår också vid orts- eller allmänvanliga störningar om förorenaren varit vållande.

Rätten till skadeståndsanspråk preskriberas efter 10 år. Detta innebär att det kan vara svårt att få ersättning för skador på människors hälsa, såsom till exempel sjukdomar orsakade av föroreningen, om dessa upptäcks först efter lång tid.

För att komma tillrätta med bland annat ovanstående problem samt andra fall där inga förorenare kan krävas, till exempel om denne gått i konkurs, är det krav på att alla företag som är skyldiga att ha tillstånd för sin miljöfarliga verksamhet skall bidra till en obligatorisk miljöskadeförsäkring, 33:1, 33:2, MB.

15.1. Miljöskadeförsäkring

Miljöskadeförsäkringen är till för att användas subsidiärt för skadeersättning. Det innebär att den skadelidande bara kan få något från denna försäkring om denne inte kan få ersättning från annat håll. Om det finns någon känd och krävbar skadeståndsskyldig skall denne krävas i första hand. Om det finns försäkring som täcker skadan skall även denna användas före man utnyttjar miljöskadeförsäkringen. Ren förmögenhetsskada ersätts inte av miljöskadeförsäkringen, till skillnad från ovan nämnda bestämmelser i MB.

16. Vattendirektivet

Ett nytt, samlande EG-direktiv för vatten antogs i december 2000³³.

Fram till dess hade det funnits (och finns fortfarande) ett flertal EG-direktiv som rör vattenskyddet ur olika aspekter. Till sist blev det för svårt att hålla reda på alla olika krav som gäller. Meningen med direktivet är att arbetet för att skydda Europas vatten skall kunna bli mer entydigt och kraftfullt samt att låta alla olika krav på vattenstatus ingå i ett system och samla ihop alla olika motiv för skydd av vatten (skydd av vatten som ska drickas, skydd av livsmiljöer för flora och fauna etc.). Flera äldre direktiv kommer så småningom att ersättas av ramdirektivet. Andra direktiv kommer att finnas kvar och gälla parallellt med det nya vattendirektivet. Ytterligare några har bakats in i ramdirektivet. Det gäller till exempel ytvatten-, och grundvattendirektiven samt direktivet om farliga ämnen³⁴.

Syftet med direktivet är också att få en förbättrad, sammanhållande och övergripande lagstiftning. Att det är ett ramdirektiv innebär att det är upp till medlemsländerna att stifta de lagar som behövs för att följa de mål som satts upp i direktivet. Medlemsländerna kan även besluta om striktare bestämmelser, så länge bestämmelserna i direktivet uppfylls. Huvudmålet är att uppnå och bibehålla en godtagbar vattenkvalitet eller "god status" för ytvatten (sjöar, vattendrag och kustvatten) samt grundvatten. I direktivet sägs det³⁵ att medlemsländerna skall vidta åtgärder för att uppnå god ytvattenstatus, god ekologisk potential och god grundvattenstatus och att dessa mål skall vara nådda senast 2015. Medlemsländerna är skyldiga att utfärda åtgärdsprogram för att uppnå miljömålen.

Vid studier av direktivet samt efter att ha besökt ett seminarium i Stockholm som behandlat just införandet av EU-direktivet i den svenska rätten har jag inte funnit att de någonstans tänkt på eller tagit med frågan om förorenade sediment. Direktivet är, i sin nuvarande utformning, helt koncentrerat på vattenstatusen. Varför inte även bottenstatus tagits med är det ingen av de jag frågat som kunnat svara på.

³³ Direktiv 2000/60/EG

³⁴ se lista i Naturvårdsverkets rapport 5307, s 12

³⁵ Art 4

17. I praktiken

För att se om det går till likadant i praktiken som lagtexten beskriver att det skall göra har jag varit i kontakt med Länsstyrelsen i Västra Götaland och diskuterat några fall, varav jag tar upp ett, ”Viskanprojektet”, nedan.

Innan man överhuvudtaget kan tillämpa reglerna om ansvar enligt miljöbalken måste det utredas om och vem man kan rikta ansvaret mot. För att få reda på detta görs en ansvarsutredning när man fått reda på (eller misstankar finns) att ett område är förorenat.

I en sådan ansvarsutredning ingår att undersöka om det finns några verksamhetsutövare eller fastighetsägare som är juridiskt ansvariga³⁶ samt att göra en skälighetsbedömning för att fastställa hur stort detta ansvar är. Vid ovan nämnda undersökning utgår man från verksamhetens organisationsnummer, eller personnummer om det gäller enskilda firmor. Det spelar alltså ingen roll om verksamheten bytt ägare. Om bolaget gått ihop med ett annat, så kallad fusion, anses det bildade bolaget vara ansvarigt.

När man rätt ut vem/vilka som är ansvariga och kommer till skälighetsbedömningen tar man hänsyn till bland annat hur länge sedan det var utsläppen gjordes, om det fanns några tillstånd för verksamheten vid tidpunkten för utsläppet samt hur stor del av föroreningen och därmed ansvaret de olika aktörerna står för.

Om det finns någon ansvarig vill Länsstyrelsen att de står för kostnaden för mark- och vattenprover för att se vilka föroreningar som finns i området samt hur stor föroreningen är.

17.1. *Viskanprojektet*

I Borås kommun pågår ett saneringsprojekt gällande förorenade sediment. Bakgrunden är att man under senare tid hittat höga halter av olika miljögifter i och omkring Viskan. Många av dessa föroreningar kommer från de textil- samt verkstadsfabriker som finns och har funnits nära Viskan. Föroreningarna har sedan samlats i bottensedimenten i några utbuktningar från Viskan nedströms föroreningskällorna. Föroreningarna består av många olika ämnen och

³⁶ Ansvar enl. 10:2, 10:4 och 10:3 MB

sedimenten räknas som ett av de mest förorenade områdena i Sverige. Just nu arbetar bland andra Länsstyrelsen i Västra Götaland med en huvudstudie i syfte att³⁷:

- Kartlägga de förorenade bottensedimenten i Djupasjön, Guttasjön samt Rydboholmsdammarna.
- Få fram en fördjupad miljöriskbedömning där riskerna för människors hälsa och miljön klarläggs.
- Utföra en åtgärdsutredning som skall redovisa tänkbara åtgärdsförslag och kostnader.
- Göra en riskvärdering som leder till slutligt val av åtgärd.

När huvudstudien är klar skickas en ansökan om bidrag till Naturvårdsverket. Huvudstudien beräknas vara klar under våren 2004 men själva projektet beräknas inte vara klart förrän 2008 enligt Anna Wahlqvist.

Just nu finansieras projektet med pengar från Naturvårdsverket och Borås kommun. Man har i dagsläget hittat flera olika aktörer som kan vara juridiskt ansvariga. Främst är det textilindustrierna som företräds av branschorganisationen TEKNO och som sagt att de kommer att vara med att betala sin del³⁸. Ett fåtal verkstadsindustrier står också som ansvariga. Det diskuteras om det lokala reningsverket (och i så fall kommunen) kan hållas ansvarigt då föroreningar har släppts igenom och reningen inte varit tillräcklig. Reningsverket byggdes av den anledningen att ta hand om just industriernas utsläpp.

Vad man alltså kan se är att man i det praktiska arbetet följer reglernas utformning gällande förorenade områden och hur utredningar för dessa skall göras i hög grad. Det svåra är att få fram vilka som är juridiskt ansvariga och då främst i vilken grad de är ansvariga. När man väl sedan reder ut vem eller vilka som är ansvariga kan det ofta hända att dessa gått i konkurs eller på annat sätt är oförmögna att betala. I fallet Viskan har man dock valt att rent kostnadsmässigt gå på de stora aktörerna och har nått långt genom att diskutera och samarbeta med förorenarna.

³⁷ Länsstyrelsens nyhetsbrev s. 2

³⁸ Än så länge bara muntliga uppgifter enligt Anna Wahlqvist.

18. Slutsats

Vad som framkommit i denna uppsats är att miljöansvaret gällande förorenade områden åligger verksamhetsutövaren. Detta bygger på principen om att förorenaren skall bära kostnaden för de skador denne orsakat. Det svåra är att komma fram till vem eller vilka som är verksamhetsutövare samt i vilken grad de är ansvariga. Avgränsningen för verksamhetsutövarbegreppet är därför mycket viktigt när det gäller att avgöra vem eller vilka som kan åläggas efterbehandlingsansvar enligt svensk miljö rätt. I första hand är det verksamhetsutövaren som ansvarar för att bekosta skäliga åtgärder för att undersöka och efterbehandla det förorenade området. Ansvaret kan bland annat lindras på grund av myndighetstillstånd för verksamheten vid tiden för föroreningen eller för att det gått lång tid sedan föroreningen skedde. Finns det flera förorenare delar de solidariskt på ansvaret, men ingen upp till mer än den totala nivån för allas del i föroreningen.

Att även markägaren har ett omfattande ansvar har framkommit bland annat genom rättsfallet KN B 249/04 om makarna B och urinbrunnen. För det första har markägaren ett preventivt ansvar, enligt 9:e kapitlet MB, att se till att ingen skada kan ske beroende på saker som förvaras på dennes mark. Detta är de så kallade förvaringsfallen och viktigt att notera för dessa är att det saknas preskriptionstid för ansvaret. Detta ansvar kan i vissa fall innebära att markägaren kan anses ingå i första ansvarskretsen, om än underställd verksamhetsutövaren. För det andra kan markägaren ingå i den andra ansvarskretsen, med andra ord en förvärvare av en fastighet som kände till eller borde ha känt till att den var förorenad. Här blir markägaren ansvarig om inte verksamhetsutövaren går att kräva. Detta ansvar preskriberas däremot och kan inte göras gällande mot verksamheter som inte varit i faktisk drift efter 1969.

Förutom dessa fall där myndigheter kan utkräva ansvar finns de civilrättsliga reglerna i 32:a kapitlet MB som bland annat behandlar frågan om skadestånd mellan fastighetsägare. Här finns ett uttalat strikt ansvar för miljöskador, vilket innebär att förorenaren blir skadeståndsskyldig även om denne inte varit oaktsam.

Det har även tagits upp att det finns en miljöskadeförsäkring lagstadgad i 33 kapitlet MB. Denna är dock till för att användas subsidiärt i förhållande till alla andra ersättningsformer

och används och kommer även framöver att användas mycket sparsamt. Detta för att tanken är att förorenaren skall betala och inte staten.

Vad gäller det EU:s nya vattendirektiv kan jag inte finna några stöd för att detta skall kunna användas för förorenade områden gällande mark. Direktivet är i sin nuvarande utformning enbart inriktat på vattenstatus. Då det ännu inte är helt klart hur direktivet skall implementeras till fullo kanske det fortfarande finns tid att ändra dessa förutsättningar så att även sjöbottnar och havsbottnar kan inbegripas.

Angående hur man arbetar rent praktiskt med miljöbalkens tillämpning har jag sett att den i stora drag följs som tänkt men att det stora problemet ofta ligger i att få tag på vem eller vilka som är förorenare och sedan till vilken grad. Att förorenaren sedan kan vara oförmögen att betala är som sagt inte heller ett ovanligt problem.

19. Källförteckning

Litteratur:

- Bengtsson Bertil, Speciell fastighetsrätt – Miljöbalken, 8:e upplagan, Iustus förlag Uppsala 2003
- Bengtsson, Bertil, Miljöbalkens återverkningar, Norstedts juridik, Stockholm, 2001
- Bjällås, U, Rahmm, T, Miljöskyddslagen- Handbok i miljö rätt, Fritzes förlag, 2: a uppl.1996
- Darpo, Jan, Eftertanke och förutseende, En rättsvetenskaplig studie om ansvar och skyldigheter kring förorenade områden, Uppsala universitet 2001
- Michanek Gabriel, Svensk Miljö rätt, 1997
- Sandvik, Björn, Miljöskadeansvar, En skadeståndsrättslig studie med särskild hänsyn till ansvarsmotiv, miljöskadebegreppet och ersättning för skada på miljön, Åbo 2002, Åbo akademis förlag- Åbo akademi university press
- Westerlund Staffan, Miljöskyddslagen- en analytisk kommentar
- Miljörettslig Tidskrift 1996:2
- Naturvårdsverkets rapport 5242
- Naturvårdsverkets rapport 5307

Artiklar:

- Svensk Juristtidning 1999 s 1001
- Länsstyrelsens nyhetsbrev april 2004

Lagtext:

- Direktiv 2000/60/EG
- Proposition 1997/98:45, Miljöbalk
- Statens offentliga utredning (SOU), 1996:103 Miljöbalken
- Miljöbalken, SFS 1998:808
- Miljöskyddslagen, SFS 1969:387

Rättsfall:

- Klippandomen, RÅ 1996 ref. 57
- Garpenbergfallet, KN 263/84
- Hörneforsfallet, KN 34/87
- Makarna B och urinbrunnen, KN B 249/94
- Alsike bensin, KN 14/97

Intervjuer med:

- Alf Olofsson, Göteborgs Hamn AB
- Anna Wahlqvist, Länsstyrelsen Västra Götaland
- Siv Hansson, Länsstyrelsen Västra Götaland
- Kristina Johansson, Länsstyrelsen Västra Götaland

20. Lagtext

Lagtext i miljöbalken som hänvisas till i uppsatsen

1 kap. Miljöbalkens mål och tillämpningsområde

1 § Bestämmelserna i denna balk syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. En sådan utveckling bygger på insikten att naturen har ett skyddsvärde och att människans rätt att förändra och bruka naturen är förenad med ett ansvar för att förvalta naturen väl.

Miljöbalken skall tillämpas så att

1. människors hälsa och miljön skyddas mot skador och olägenheter oavsett om dessa orsakas av föroreningar eller annan påverkan,
2. värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas,
3. den biologiska mångfalden bevaras,
4. mark, vatten och fysisk miljö i övrigt används så att en från ekologisk, social, kulturell och samhällsekonomisk synpunkt långsiktigt god hushållning tryggas, och
5. återanvändning och återvinning liksom annan hushållning med material, råvaror och energi främjas så att ett kretslopp uppnås.

2 kap. Allmänna hänsynsregler m.m.

7 § Kraven på hänsyn enligt 2-6 §§ gäller i den utsträckning det inte kan anses orimligt att uppfylla dem. Vid denna bedömning skall särskilt beaktas nyttan av skyddsåtgärder och andra försiktighetsmått jämfört med kostnaderna för sådana åtgärder. När det är fråga om totalförsvarsverksamhet eller om en åtgärd behövs för totalförsvaret, skall även detta förhållande beaktas vid avvägningen.

Avvägningen enligt första stycket får inte medföra att en miljökvalitetsnorm enligt 5 kap. åsidosätts.

8 § Alla som bedriver eller har bedrivit en verksamhet eller vidtagit en åtgärd som medfört skada eller olägenhet för miljön ansvarar till dess skadan eller olägenheten har upphört för att denna avhjälps i den omfattning det kan anses skäligt enligt 10 kap. I den mån det föreskrivs i denna balk kan i stället skyldighet att ersätta skadan eller olägenheten uppkomma.

9 kap. Miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd

1 § Med miljöfarlig verksamhet avses

1. utsläpp av avloppsvatten, fasta ämnen eller gas från mark, byggnader eller anläggningar i mark, vattenområden eller grundvatten,
2. användning av mark, byggnader eller anläggningar på ett sätt som kan medföra olägenhet för människors hälsa eller miljön genom annat utsläpp än som avses i 1 eller genom förorening av mark, luft, vattenområden eller grundvatten, eller
3. användning av mark, byggnader eller anläggningar på ett sätt som kan medföra olägenhet

för omgivningen genom buller, skakningar, ljus, joniserande eller icke-joniserande strålning eller annat liknande.

3 § Med olägenhet för människors hälsa avses störning som enligt medicinsk eller hygienisk bedömning kan påverka hälsan menligt och som inte är ringa eller helt tillfällig.

10 kap. Förorenade områden

Ansvaret för utredning och efterbehandling

1 § Detta kapitel skall tillämpas på mark- och vattenområden samt byggnader och anläggningar som är så förorenade att det kan medföra skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön.

2 § Ansvarig för efterbehandling av sådana områden, byggnader eller anläggningar som anges i 1 § är den som bedriver eller har bedrivit en verksamhet eller vidtagit en åtgärd som har bidragit till föroreningen (verksamhetsutövare).

3 § Kan inte någon verksamhetsutövare utföra eller bekosta efterbehandling av en förorenad fastighet är var och en efterbehandlingsansvarig som förvärvat fastigheten och vid förvärvet känt till föroreningarna eller då borde ha upptäckt dem. Avser förvärvet en privatbostadsfastighet enligt 2 kap. 13 § inkomstskattelagen ([1999:1229](#)) ansvarar endast en förvärvare som känt till föroreningen. I fråga om förorenad byggnad eller anläggning gäller detsamma den som förvärvat den fastighet där byggnaden eller anläggningen är belägen. Med förvärv av fastighet likställs förvärv av tomträtt.

Första stycket tillämpas inte när en bank har förvärvat en fastighet för att skydda fordran enligt 2 kap. 8 § bankrörelselagen ([1987:617](#)). Lag (2000:119).

4 § Efterbehandlingsansvaret innebär att den ansvarige i skälig omfattning skall utföra eller bekosta de efterbehandlingsåtgärder som på grund av föroreningar behövs för att förebygga, hindra eller motverka att skada eller olägenhet uppstår för människors hälsa eller miljön. När ansvarets omfattning skall bestämmas skall det beaktas hur lång tid som har förflutit sedan föroreningarna ägt rum, vilken skyldighet den ansvarige hade att förhindra framtida skadeverkningar och omständigheterna i övrigt. Om en verksamhetsutövare visar att han bidragit till föroreningen endast i begränsad mån, skall även detta beaktas vid bedömningen av ansvarets omfattning.

Preskriptionslagen ([1981:130](#)) är inte tillämplig på efterbehandlingsansvar.

6 § Om flera verksamhetsutövare är ansvariga enligt 2 §, skall de svara solidariskt i den utsträckning inte annat följer av att ansvaret är begränsat enligt 4 § första stycket. En verksamhetsutövare som visar att hans eller hennes bidrag till föroreningen är så obetydligt att det inte ensamt motiverar efterbehandling skall dock ansvara endast för den del som motsvarar bidraget. Vad de solidariskt ansvariga har betalat skall fördelas mellan dem efter vad som är skäligt med hänsyn till den omfattning i vilken var och en har medverkat till föroreningen och till omständigheterna i övrigt.

7 § Om flera fastighetsägare eller tomträttshavare är ansvariga enligt 3 §, skall de svara solidariskt i den utsträckning inte följer av att ansvaret är begränsat enligt 4 § första stycket.

Vad de solidariskt ansvariga har betalat skall fördelas mellan dem efter vad som är skäligt med hänsyn till vad de insett vid förvärvet och omständigheterna i övrigt.

8 § I frågor om ansvar för kostnader att utreda föroreningar inom ett sådant mark- eller vattenområde eller en sådan byggnad eller anläggning som avses i 1 § tillämpas 2-4 samt 6 och 7 §§.

Ägaren till en fastighet, byggnad eller anläggning som avses i första stycket kan trots frihet från ansvar enligt 2 eller 3 § förpliktas att svara för utredningskostnader som rör fastigheten i den utsträckning det är skäligt med hänsyn till den nytta ägaren kan antas få av utredningen, de personliga ekonomiska förhållandena och omständigheterna i övrigt.

32 kap. Skadestånd för vissa miljöskador och andra enskilda anspråk

1 § Skadestånd enligt detta kapitel skall betalas för personskada och sakskada samt ren förmögenhetsskada som verksamhet på en fastighet har orsakat i sin omgivning.

En ren förmögenhetsskada som inte har orsakats genom brott ersätts dock endast om skadan är av någon betydelse.

Skada som inte har orsakats med uppsåt eller genom vårdslöshet ersätts bara i den utsträckning den störning som har orsakat skadan inte skäligen bör tålas med hänsyn till förhållandena på orten eller till dess allmänna förekomst under jämförliga förhållanden.

Förutsättningar för skadestånd

3 § Skadestånd enligt detta kapitel betalas för skador genom

1. förorening av vattenområden,
2. förorening av grundvatten,
3. ändring av grundvattennivån,
4. luftförorening,
5. markförorening,
6. buller,
7. skakning, eller
8. annan liknande störning.

Första stycket 1-3 gäller inte skador som har orsakats av verksamhet som bedrivs i enlighet med tillstånd till vattenverksamhet. För sådana skador tillämpas 31 kap.

En skada skall anses ha orsakats genom en störning som avses i första stycket, om det med hänsyn till störningens och skadeverkningarnas art, andra möjliga skadeorsaker samt omständigheterna i övrigt föreligger övervägande sannolikhet för ett sådant orsakssamband.

6 § Skyldig att betala skadestånd enligt detta kapitel är den som bedriver eller låter bedriva den skadegörande verksamheten i egenskap av fastighetsägare eller tomträtthavare. Samma skadeståndsskyldighet har andra som bedriver eller låter bedriva den skadegörande verksamheten och som brukar fastigheten i sin näringsverksamhet eller i offentlig verksamhet.

Om någon annan som brukar fastigheten bedriver eller låter bedriva den skadegörande verksamheten är han eller hon skadeståndsskyldig enligt detta kapitel endast om han eller hon har orsakat skadan uppsåtligen eller genom vårdslöshet.

7 § Skyldig att betala skadestånd enligt detta kapitel är också den som utan att vara fastighetsägare, tomträtthavare eller annan brukare av fastigheten, i egen näringsverksamhet utför eller låter utföra arbete på fastigheten.

8 § Skall två eller flera ersätta samma skada enligt detta kapitel, svarar de solidariskt för skadeståndet i den mån inte annat följer av att begränsning gäller i den skadeståndsskyldighet som åligger någon av dem.

Vad de solidariskt ansvariga har betalat i skadestånd skall, om inte annat har avtalats, fördelas mellan dem efter vad som är skäligt med hänsyn till grunden för skadeståndsansvaret, möjligheterna att förebygga skadan och omständigheterna i övrigt.

33 kap. Miljöskadeförsäkring och saneringsförsäkring

1 § För ersättning i vissa fall till den som har lidit skada som avses i 32 kap. och för betalning av kostnader som har uppkommit vid tillämpning av 26 kap. 17 eller 18 § skall om kostnaden är hänförlig till miljöfarlig verksamhet, det finnas miljöskadeförsäkring och saneringsförsäkring med villkor som har godkänts av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer. Den som utövar miljöfarlig verksamhet som enligt denna balk eller enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av balken kräver tillstånd eller anmälan skall bidra till försäkringarna med belopp som framgår av tabeller som har godkänts av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer. Beloppen skall betalas i förskott för kalenderår.

Regeringen får meddela föreskrifter om undantag från bestämmelserna i första stycket.

2 § Från miljöskadeförsäkringen betalas, enligt vad som närmare anges i försäkringsvillkoren, ersättning till skadelidande för sådan person- och sakskada som avses i 32 kap. om

1. den skadelidande har rätt till skadestånd enligt 32 kap., men inte kan få skadeståndet betalt eller rätten att kräva ut skadeståndet är förlorad, eller
2. det inte kan utredas vem som är ansvarig för skadan.

3 § Från saneringsförsäkringen betalas, enligt vad som närmare anges i försäkringsvillkoren, ersättning för saneringskostnader som har uppkommit med anledning av att en tillsynsmyndighet har begärt verkställighet enligt 26 kap. 17 § eller meddelat förordnande om rättelse enligt 26 kap. 18 §, om den som är ansvarig enligt denna balk inte kan betala. Ersättning som nu sagts skall dock inte betalas för kostnader som har uppkommit med anledning av räddningsinsatser enligt lagen ([2003:778](#)) om skydd mot olyckor. Lag (2003:781).